

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

Europos nacizmo ir stalinizmo aukų žodinės istorijos rinkimo, saugojimo ir naudojimo gerosios praktikos vadovas

Programa
Europa piliečiams

Pilietybė

Projektas „Nacizmo ir stalinizmo aukų žodinės istorijos dokumentavimo, išsaugojimo ir interpretavimo gerųjų praktikų mainai ir sklaida Europoje“ (ORAHIS) finansuojamas remiant Europos Komisijai. Šis leidinys atspindi tik autoriaus požiūrį, todėl Komisija negali būti laikoma atsakinga už bet kokį jame pateikiamos informacijos naudojimą.

KULTUR
kultūros ir turizmo projektai

Vilnius, 2011 m. spalio

Turinys

Įvadas.....	3
1. Nacizmo ir sovietų nusikaltimų žodinės istorijos išsaugojimo iniciatyvos Europoje.....	4
Estija	4
Čekija	4
Latvija.....	7
Lenkija.....	8
Lietuva	9
Rumunija.....	9
Slovakija.....	10
Slovėnija	11
Vengrija.....	12
Vokietija	12
Tarptautinės iniciatyvos.....	14
2. Atvejų studijos.....	15
2.1. Plataus masto tyrimai, renkant totalitarinių režimų aukų atsiminimus	15
2.2. Viso gyvenimo istorijų užrašymas	17
2.3. Atsiminimų užrašymas abiejose konflikto pusėse	19
2.4. Nuo dienoraščių iki vizualinės antropologijos	21
2.5. Įvairių priemonių taikymas viešinant žodinę istoriją.....	22
2.6. Kuriant jungtis tarp atskirų žodinės istorijos projektų.....	24

Išvadas

Lietuva ir kitos Baltijos šalys šiemet mini 70-ąsias nacių ir sovietinio režimų masinių deportacijų ir naikinimų 1941 metais metines. Vis dar yra gyvų šių nusikaltimų aukų, tačiau liudininkų gretos sparčiai retėja. Todėl yra itin svarbu užfiksuoti ir išsaugoti ateinančioms kartoms jų atsiminimus, tuo pačiu pagerbiant žuvusiuosius, išsaugant jų atmintį bei apmąstant Europos ir viso pasaulio praeitį, dabartį ir ateitį.

Šis leidinys paruoštas įgyvendinant Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (LGGRTC) projektą „*Nacizmo ir stalinizmo aukų žodinės istorijos dokumentavimo, išsaugojimo ir interpretavimo gerųjų praktikų mainai ir sklaida Europoje*“ (ORAHIS). Bendrasis projekto tikslas – prisidėti prie nacizmo ir stalinizmo aukų atminties išsaugojimo ir didesnio dabartinės bei ateities kartų žinojimo bei supratimo apie masinių deportacijų ir naikinimų priežastis, pobūdį, jų atsiradimo istorinį kontekstą, pasitelkiant į pagalbą žodinės istorijos metodą.

Europos Sąjungos šalyse naudojami labai įvairūs metodai ir priemonės kaip elgtis su atmintimi apie totalitarinių režimų nusikaltimus (Montero, 2010, p.8¹). Tą patį galima pasakyti ir konkrečiai apie žodinę istoriją. Taigi, šio darbo tikslas – identifikuoti ir paskleisti gerąsias Europos šalių žodinės istorijos archyvų praktikas nacizmo ir stalinizmo aukų atsiminimų užrašymo, saugojimo ir interpretavimo srityse. Tai padės gerinant LGGRTC ir kitų panašių organizacijų veiklą ir sustiprins bendradarbiavimą tarp Europos tyrinėtojų ir atminties organizacijų, besidominčių nacizmo ir stalinizmo nusikaltimų žodine istorija.

Žodinės istorijos metodas jau šešis dešimtmečius yra plačiai naudojamas Holokausto tyrimuose ir švietime. Tuo tarpu Sovietų režimo nusikaltimai buvo ilgai slepiami ir iki praėjusio amžiaus 8-ojo dešimtmečio oficialus atsiminimų apie anuos įvykius rinkimas, bent jau „Rytų bloko“ šalyse, nebuvo galimas. Todėl šiame leidinyje daugiausiai dėmesio skiriama Sovietų režimo aukų žodinės istorijos praktikoms. Kita vertus, atsižvelgiama ir į didelę ir vertingą patirtį, sukauptą užrašant nacizmo represijas išgyvenusių asmenų atsiminimus.

Apžvalga paremta daugiausiai interneto išteklių analize bei pranešimais, skaitytais projekto rėmuose surengto seminario metu Vilniuje 2011 m. vasario 8-9 dienomis. Medžiagą apibendrino Martynas Užpelkis, VšĮ „KULTUR“ (www.kultur.lt) direktorius.

¹ Montero, C. (2010) Study on how the memory of crimes committed by totalitarian regimes in Europe is dealt with in the Member States. Institute for Public Goods and Policy Centre of Human and Social Sciences, CSIC, Madrid.

1. Nacizmo ir sovietų nusikaltimų žodinės istorijos išsaugojimo iniciatyvos Europoje

Europoje yra daug organizacijų, neformalių tinkle ir pavienių entuziastų, pasišventusių nacizmo ir sovietų nusikaltimų aukų ir liudininkų atsiminimų rinkimui, saugojimui ir sklaidai. Dalis jų apžvelgiami šiame darbe.

Estija

Estijos nacionalinis muziejus

Eesti Rahva Muuseum

www.erm.ee

[Skaityti atvejo studiją 2.4]

Estijos *Memento* sąjunga

Eesti Memento Liit

www.memento.ee

Tai visuomeninė organizacija, vienijanti keletą asociacijų, kurių nariai – kurie kentėjo ir kovojo už Estijos nepriklausomybę. Šalia tiesioginės pagalbos nuo represijų nukentėjusiems žmonėms, *Memento* taip pat dalyvauja plačiame tyrime, kurio tikslas – sudaryti duomenų bazę asmenų, kurie Sovietų valdymo metais buvo išstremti, politiškai persekioti, nužudyti, ar dingę be žinios. Tikėtina, kad šioje veikloje taikomas ir žodinės istorijos metodas.

Čekija

Totalitarinių režimų studijų institutas

Ústav pro studium totalitních režimů

www.ustrcr.cz/en

[Skaityti atvejo studiją 2.6]

Post Bellum

www.postbellum.cz

[skaityti atvejo studiją 2.6]

Tautos atmintis

Paměť národa

www.memoryofnation.eu / www.pametnaroda.cz

[Skaityti atvejo studiją 2.6]

Čekijos žodinės istorijos asociacija

Česká asociace orální historie o.s.

<https://sites.google.com/site/czechoralhistoryassociation/>

Asociacija yra pelno nesiekianti organizacija, kuri remia ir vykdo žodinės istorijos tyrimus.

Politicalprisoners.eu

www.politicalprisoners.eu

Politicalprisoners.eu yra Prahoje be valstybės paramos veikianti tyrimo iniciatyva, kurios svarbiausias tikslas – buvusioje Čekoslovakijoje ir kitose Europos rinkti ir skleisti stalinizmo kalėjimus ir lagerius išgyvenusių žmonių atsiminimus.

Žodinės istorijos centras

Centrum orální historie (COH)

www.coh.usd.cas.cz/en/the-oral-history-center

Centras įsteigtas 2000 metais kaip Mokslų akademijos Šiuolaikinės istorijos instituto struktūros dalis. Centro paskirtis – sistemingai remti žodinės istorijos metodo vystymąsi ir taikymą istoriniuose tyrimuose Čekijos Respublikoje. Instituto įgyvendintų arba šiuo metu vykdomų žodinės istorijos projektų sąrašė yra tokie projektai: „Komunizmo griūties laikotarpio studentų gyvenimo istorijos“, „Normalizacijos laikotarpio politinio elito ir disidentų istoriniai interviu“, „Normalizacijos laikotarpio darbininkų ir inteligentų biografiniai naratyvai“ ir kt. Centras kasmet organizuoja tarptautines tarpdisciplinines konferencijas žodinės istorijos tema bei kas du metus keliuose Čekijos universitetuose rengia žodinės istorijos kursus ir paskaitas.

Gyvoji atmintis

Živá paměť

www.zivapamet.cz

Tai visuomeninė organizacija, įkurta Čekijos-Vokietijos fondo darbuotojų, kurie šalia savo tiesioginių pareigų atlyginant žalą asmenims, kurie buvo išvežti darbams į Vokietiją, taip pat surinko atitinkamą dokumentų archyvą. Surinkta medžiaga tvarkoma ir pildoma daugiausiai dokumentuojant darbams išvežtųjų atsiminimus. Organizacija taip pat bendradarbiauja su video ir audio interviu projektu, kurį finansuoja Vokietijos fondas „Atsiminimai ir ateitis“.

Žydų muziejus Prahoje

Židovské museum v Praze

www.jewishmuseum.cz

Muziejus domisi Judaizmu bei žydais ir jų istorija Bohemijoje ir Moravijoje. Muziejus renka nacių koncentracijos stovyklų kančias išgyvenusių žmonių atsiminimus.

Terezino iniciatyvos institutas

Institut Tereziánské iniciativy

www.terezinstudies.cz

Terezino iniciatyva yra čekų buvusių Terezino ir Lodzės getų gyventojų ir jų palikuonių asociacija. Šiuo metu organizacija vienija 600 narių Čekijoje ir dar apie 100 narių, gyvenančių užsienyje. Terezino iniciatyva propaguoja Holokausto aukų atminimą. Terezino iniciatyvos institutas įkurtas siekiant dokumentuoti ir tyrinėti Terezino geto istoriją. Organizacijos nariai dažnai kviečiami į mokyklas ir kitas institucijas kalbėti kaip Holokaustą išgyvenę liudininkai. Kai kurie organizacijos nariai yra publikavę savo prisiminimus.

Holocaust.cz

www.holocaust.cz

Tai šviečiamojo pobūdžio svetainė internete, pristatanti duomenų bazės forma žydų, deportuotų iš Bohemijos bei kitų šalių gyventojų, kalėjusių Terezino gete, vardus ir likimus. Svetainę sukūrė Žydų muziejus Prahoje bendradarbiaudamas su Terezino iniciatyvos institutu

Dokumentinių filmų serialas „Stalinizmo vaikai“

www.deti50let.cz

Dokumentinių filmų serialą „Stalinizmo vaikai“ sukūrė Čekijos televizija ir studija *Sunfilms*, bendradarbiaujant su Prahos muzikos akademijos Kino ir televizijos fakultetu. Serialas pasakoja politinių kalinių dukterų istorijas nuo 1950-ųjų metų iki šių dienų. Septyniuose filmuose supažindinama su 37 tokių moterų likimais. Projektą rėmė Europos Komisijos programa „Europa piliečiams“ ir buvo apdovanotas Komisijos prizų „Aukso žvaigždė 2008“. Projekto svetainėje internete pateikiamos ištraukos iš dokumentinių filmų.

Latvija

Latvijos politiškai persekiotų asmenų asociacija

Latvijas Politiski Represēto Apvienība

<http://vip.latnet.lv/lpra/lpra1segments.htm>

Asociacija susikūrė 1993 m. atstovauti Latvijos represuotų asmenų interesams. Asociacijos uždaviniai: remti tęstinį Sovietų okupacijos laikotarpiu vykdytų represijų tyrinėjimą, tremties ir laidojimo vietų Sibire paiešką, represuotų asmenų atsiminimų ir dokumentų rinkimą bei saugojimą ir memorialinių vietų išlaikymą Latvijoje.

Latvijos okupacijos muziejus

Latvijas okupācijas muzejs

www.omf.lv

Muziejus pasakoja trijų svarbiausių Latvijos okupacijų – pirmosios Sovietų okupacijos (1940-1941 m.), nacių okupacijos (1941-1944/45 m.) ir antrosios Sovietų okupacijos (1944/45-1991 m.), istoriją. Muziejaus garso ir vaizdo archyve saugomi liudininkų pasakojimai: įrašinėjami tremtinių, pabėgėlių, reikšmingų istorinių įvykių liudininkų ir kitų, kieno likimus reikšmingai įtakojo okupacijos, prisiminimai. Virtualus Latvijos okupacijos muziejus (www.e-okupacijasmuzejs.lv) supažindina su stalinistiniu ir nacistiniu okupaciniais režimais Latvijoje (1940 – 1953 m.). Istorija pasakojama demonstruojant autentiškus dokumentus, fotografijas, daiktus. Taip pat pateikiama ir keletas užrašytų žodinių liudijimų.

Nevyriausybė organizacija „Gyvenimo istorija“, Latvijos žodinės istorijos tyrėjų asociacija

Latvijas mutvārdu vēstures pētnieku asociācija „Dzīvesstāsts“

www.dzivesstasts.lv

Nacionalinio žodinės istorijos projekto svetainę internete www.dzivesstasts.lv sukūrė Latvijos universiteto Filosofijos ir sociologijos institutas ir Latvijos žodinės istorijos tyrėjų asociacija. Projekto metu sukauptame rinkinyje yra ir liudijimų apie karo ir okupacijos metais patirtas represijas, bei tremtinių ir išeivių patirtis.

Lenkija

KARTA centras

Ośrodek KARTA

www.karta.org.pl

[Skaityti atvejo studiją 2.2]

Projektas *InPosterum*

www.projectinposterum.org

Projektas *InPosterum* [lotynų k. – atminčiai], ne pelno siekianti organizacija, įsteigta 2004 Kalifornijoje. Organizacijos tikslas – išsaugoti ir populiarinti Antrojo pasaulinio karo ir jo pasekmių istoriją, didžiausią dėmesį skiriant centrinei ir rytinei Europai. Šio tikslo siekiama remiant dokumentų ir informacijos publikavimą, tiek tradiciniuose leidiniuose, tiek internetiniuose ištekliuose, nukreiptą į bendrąją publiką ir ypatingai į studentus. Pagrindiniai iniciatyvos *InPosterum* internetiniai leidiniai:

www.projectinposterum.org – svetainėje pristatoma organizacijos veikla ir pateikiami keli žodinės istorinės liudijimai tekstu ir vaizdo įrašu, tame tarpe keletas vertimų į anglų kalbą.

www.warsawuprising.com Varšuvos sukilimas pristatomas fotografijomis, filmuota medžiaga, dokumentais ir atsiminimais. Projektas apima tyrimą, dokumentų ir fotografijų skaitmeninimą bei liudijimų rinkimą ir vertimą.

www.zegota.org. internetinis portalas, kuriame pristatoma medžiaga apie žydų gelbėjimą vokiečių okupuotoje Lenkijoje. Projektas apima liudijimų, fotografijų ir dokumentų, susijusių su išgelbėtaisiais ir gelbėjusiaisiais, pristatymą.

Lietuva

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

www.genocid.lt

[Skaityti atvejo studiją 2.1]

Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus

www.jmuseum.lt / www.issigelbejesvaikas.lt / www.rescuedchild.lt

[Skaityti atvejo studiją 2.5]

Rumunija

Žodinės istorijos centras, Nacionalinė taryba *Securitate* archyvams studijuoti

Centrul de Istorie Orală Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (AIO - CNSAS)

www.cnsas.ro/centrul_de_istorie_orala.html

Taryba prižiūri slaptuosius Rumunijos slaptosios tarnybos *Securitate* dokumentus. 2010 m. Tarybos sudėtyje buvo įsteigtas Žodinės istorijos centras. Centras turi apie 250 žodinės istorijos interviu, kurių trukmė nuo 15 minučių iki 6 valandų.

Žodinės istorijos institutas

Institutul de Istorie Orala

<http://institute.ubbcluj.ro/iio>

Žodinės istorijos institutas yra Babes-Bolyai Universiteto, esančio Cluj-Napoca mieste, tyrimų padalinys, įsteigtas 1997 m. Institutas renka ir tyrinėja liudininkų ir/arba jų palikuonių pasakojimus apie jų patirtis, susijusias su įvairiais neseniais Rumunijos istorijos įvykiais. Institutas daugiausiai dėmesio skiria tiems atminties aspektams, apie kuriuos vis dar nepakanka rašytinių šaltinių. Instituto tikslas – padėti išgyventi traumotą Rumunijos visuomenės praeitį. Institutas įgyvendino keletą projektų, kurių metu buvo surinkti žodinės istorijos liudijimai apie Rumunijos komunistinį laikotarpį. Šiuo metu institutas vykdo projektą “Transilvanijos žydų holokausto memorialas”, kurio tikslas – surinkti žodinės istorijos archyvą virtualiam Transilvanijos žydų holokausto muziejui.

Rumunijos švietimo ir labdaros fondo *Aspera* projektas *Memoria.ro*

www.memoria.ro

Rumunijos švietimo ir labdaros fondas *Aspera* yra nepelno siekiantis privatus fondas, įsteigtas 2000 m. pagal Masačusetso (JAV) įstatymus, siekiant: (1) didinti žinojimą ir supratimą apie Rumunijos tradicijas, istoriją ir kultūrą bei paskatinti Rumunijos meno ir mokslo plėtrą ir (2) paskatinti ir paremti talentingus rumunų kilmės arba Rumunija besidominčius studentus, menininkus ir mokslininkus, siekiančius tobulintis išsilavinimo ar profesinėje srityse. Projektams Rumunijoje prižiūrėti ir vykdyti 2001 m. buvo įsteigtas atitinkamas fondas *Aspera ProEdu*. Vieni iš pagrindinių fondo vykdomų projektų – skaitmeninė biblioteka www.memoria.ro ir su ja susijusi tęstinė žodinės istorijos rinkimo ir saugojimo veikla, bendradarbiaujant su JAV ir Rumunijos universitetais bei turimų institutais.

Memoria.ro yra skaitmeninė biblioteka, kurioje pateikiami interviu, atsiminimai, žodinės istorijos studijos ir knygos apie neseną Rumunijos praeitį. Portale pristatomi politiniai, socialiniai ir kultūriniai įvykiai, kaip jie atsispindi betarpiškai juose dalyvavusių žmonių sąmonėje. Bibliotekoje taip pat yra nemažai duomenų apie komunistinio režimo nusikaltimus Rumunijoje.

Nacionalinis Elie Wiesel Rumunijos holokausto studijų institutas

Institutul National pentru Studierea Holocaustului din Romania "Elie Wiesel"

www.inshr-ew.ro

Institutas įkurtas 2005 m. Instituto tikslas – identifikuoti, rinkti, užrašyti, tyrinėti ir publikuoti dokumentus apie holokaustą bei vykdyti švietimo programas šia tema. Viena iš instituto veiklų – inicijuoti ir vykdyti žodinės istorijos projektus.

Slovakija

Tautos atminties institutas

Ústav pamäti národa

www.upn.gov.sk

Pagrindinis instituto uždavinys – leisti žmonėms susipažinti su dokumentais apie nacių ir komunistų slaptųjų tarnybų vykdytais persekiojimais. Institutas taip pat užsiima liudininkų pasakojimų rinkimu. Iki dabar įrašyta video pagalba daugiau nei 170 liudininkų pasakojimai, kurių bendra trukmė viršija 350 valandų. Kasmet įrašoma apie 100 valandų garso ir vaizdo medžiagos. Liudininkai, daugiausiai buvę politiniai kaliniai, pasakoja apie Antrąjį pasaulinį karą, holokaustą, Slovakų

nacionalinį sukilimą, trėmimą į Rusijos lagerius, šeštojo dešimtmečio priverstinio darbo stovyklas Čekijos socialistinėje respublikoje, 1968 m. įvykius ir „normalizacijos“ laikotarpį iki 1989 m. lapkričio.

Instituto svetainėje internete (<http://www.upn.gov.sk/v2/?page=project-oral-history-%E2%80%93witnesses-of-the-oppression-period>) pristatoma jo veikla žodinės istorijos srityje ir pateikiamos ištraukos iš video interviu su 65 liudininkais.

Amžiaus mozaika, Dienraštis *SME*

Mozaika Storočia Denníka *SME*

www.mozaika.sme.sk/

Slovakų labiausiai skaitomo ir įtakingiausio dienraščio *SME* leidėjai, bendradarbiaudami su Tautos atminties institute, Slovakijos kino institute ir Slovakijos radiju, surinko žmonių atsiminimus apie svarbiausius Slovakijos XX amžiaus įvykius, tame tarpe ir apie Slovakų nacionalinį sukilimą, Antrojo pasaulinio karo pabaigą, komunistų atėjimą į valdžią, Varšuvos pakto šalių karinių pajėgų įsiveržimą 1968, Aksominę revoliuciją ir naujos Slovakijos valstybės sukūrimą. Visi liudijimai yra viešai prieinami internetiniame portale. Dalis jų taip pat buvo publikuojama dienraštyje *SME*.

Slovėnija

Nacionalinis šiuolaikinės istorijos muziejus

Muziej novejše zgodovine Slovenije

www.muzej-nz.si

Muziejus renka, dokumentuoja, saugo, tyrinėja ir pristato nematerialųjį slovėnų, o taip pat nacionalinių mažumų, emigrantų ir imigrantų XX a. ir XXI a. paveldą, ypatingą dėmesį skirdamas Pirmajam ir Antrajam pasauliniams karams, pirmajai ir antrajai Jugoslavijos valstybėms bei nepriklausomos Slovėnijos laikotarpiui. Muziejus saugo daiktus, meno kūrinius, plakatus, dokumentines ir menines fotografijas bei garso ir vaizdo įrašus. Šiuo metu muziejus formuoja gyvenimo istorijų rinkinį.

Nacionalinio susitaikymo studijų centras

Študijski center za narodno spravo

www.scnr.si

Centras, veikiantis nuo 2008 m., tyrinėja naujausią Slovėnijos istoriją, didžiausią dėmesį sutelkdamas į visus tris totalitarinius režimus, veikusius Slovėnijos teritorijoje - fašizmą, nacizmą ir komunizmą. Centras renka ir tyrinėja dokumentus, liudininkų pasakojimus ir atsiminimus; publikuoja tyrimus ir surinktus liudijimus; organizuoja pasitarimus ir diskusijas ir vykdo švietimo programas. Viena iš centro veiklos sričių – politinių kalinių, tremtinių, disidentų ir kitų totalitarinių režimų aukų bei jų giminių prisiminimų rinkimas ir įrašinėjimas vaizdo, garso ir kompiuterinėmis priemonėmis.

Vengrija

Vengrijos 1956 m. revoliucijos istorijos instituto Žodinės istorijos archyvas

Az 1956-os Magyar Forradalom történetének dokumentációs és Kutató Intézete

www.rev.hu

[Skaityti atvejo studiją 2.3]

Vokietija

Robert'o Havemann'o draugija

Robert-Havemann-Gesellschaft

www.havemann-gesellschaft.de

Robert'o Havemann'o draugija yra ne pelno siekianti asociacija, skatinanti visuomenės švietimą apie opoziciją, pasipriešinimą ir piliečių judėjimą, nukreiptus prieš Vieningosios socialistų partijos (komunistų) diktatą. Asociaciją 1990 m. įsteigė *Naujojo Forumo* partija, siekiant tirti ir dokumentuoti visus opozicijos ir pasipriešinimo režimui etapus nuo 1945 m. iki 1990 m.

Draugijos veiklos pagrindą sudaro VDR opozicijos archyvas, didžiausia nevyriausybinė kolekcija asmeninių liudijimų apie opoziciją, pasipriešinimą ir pilietinį judėjimą Sovietų okupuotoje Vokietijos dalyje ir VDR. Be įrašų archyve taip pat sukauptas didelis rinkinys fotografijų, plakatų, vaizdo ir garso dokumentų, daiktų ir

knygų. Draugija organizuoja renginius, rengia ekspozicijas, leidžia publikacijas, tame tarpe virtualias, tokias kaip interneto portalas www.jugendopposition.de, kuris buvo sukurtas bendradarbiaujant su Federaline pilietinio švietimo agentūra (*Bundeszentrale für politische Bildung*) ir buvo apdovanotas *Grimme Online* apdovanojimu. Portalas gyvai atspindi per liudytojų pasakojimus narsią jaunų žmonių veiklą priešinantį režimui.

Priverstinis darbas 1939-1945

Zwangsarbeit 1939-1945

www.zwangsarbeit-archiv.de

„Priverstinis darbas 1939-1945“ – tai jungtinė Fondo „Atmintis, atsakomybė ir ateitis“ (EVZ), Berlyno Laisvojo universiteto (*Freie Universität Berlin*) ir Vokietijos istorijos muziejaus iniciatyva. Portalas skirtas daugiau nei 12 milijonų žmonių, prievarta dirbusių nacių Vokietijoje, atminimui. Portale – beveik 600 buvusių priverstų dirbti asmenų iš 26 šalių gyvenimų istorijos, kaip jas pasakoja video ar garso interviu patys nukentėjęs. Interviu buvo suskaitmeninti ir patalpinti viešai prieinamame portale siekiant prisidėti prie visuomenės švietimo ir paskatinti tyrimus. Skaitmeniniame archyve galima paieška pagal temą, regioną ir pagal visą tekstą.

Bergen-Belsen Memorialas

Gedenkstätte Bergen-Belsen

<http://bergen-belsen.stiftung-ng.de>

Bergen-Belsen yra memorialas skirtas atminti daugiau nei 70,000 žmonių, kurie čia mirė 1941-1945 m., kai čia veikė karo belaisvių stovykla, koncentracijos stovykla ir perkeltųjų asmenų stovykla. Po kruopščių beveik dvidešimt metų trukusių tyrimų 2007 m. naujame Dokumentavimo centre atidaryta nuolatinė ekspozicija. Šiandien Bergen-Belsen memorialas yra atminties, istorinių tyrinėjimų, mokymosi ir apmąstymo vieta.

Memorialo kolekcijoje yra virš 500 video įrašų, daugiausiai – biografinių interviu su liudininkais, kurie įrašyti nuo praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio pabaigos, vykdant įvairius projektus. Šių interviu ištraukos rodomos nuolatinėje ekspozicijoje įrengtuose video terminaluose. Dauguma interviu įrašyti vokiečių arba anglų kalba, tačiau nemažai pokalbių įrašyta ir kitomis kalbomis. Pastarieji yra transkribuoti ir išversti, siekiant, kad jie būtų prieinami platesnei auditorijai. Biografiniai interviu saugomi duomenų bazėje. Raktiniai žodžiai leidžia atlikti sisteminę paiešką.

Memorialo garso įrašų kolekciją sudaro apie 680 garso kasečių, kuriose įrašyti pokalbiai su 300 liudininkų. Analoginėmis priemonėmis atlikti įrašai skaitmenizuoti, siekiant ilgalaikio išsaugojimo.

Tautos atmintis

Das Gedächtnis der Nation

www.gedaechtnis-der-nation.de

Projektą „Tautos atmintis“ (*Das Gedächtnis der Nation*) iniciavo žymus televizijos kanalo ZDF žurnalistas *Guido Knopp*, kuris daugelį metų savo laidai interviu su liudininkais, tame tarpe žmonėmis, išgyvenusiais Holokaustą. Laidos archyvas galiausiai išaugo į 6000 interviu kolekciją. Projekto „Tautos atmintis“ dėka dalis šių liudijimų dabar yra prieinami specialiai sukurtame interneto portale www.gedaechtnis-der-nation.de ir *YouTube* kanale: www.youtube.com/user/gedaechtnisdernation. Liudininkų pasakojimai toliau yra filmuojami, pasitelkiant „studiją ant ratų“, specialiai įrengtą automobilį, kuris važinėja po šalį ir kurio viduje filmuojami pasakojimai.

Tarptautinės iniciatyvos

Yahad – In Unum

www.yahadinunum.org

Yahad – In Unum yra organizacija, tyrinėjanti masines žydų ir romų žudynes, vykdytas Rytų Europoje tarp 1941 m. ir 1944 m.. Tyrimų metu identifiukuota šimtai masinių kapaviečių ir įrašė daugiau nei 1,850 liudytojų pasakojimus. Pasakojimai pristatomi svetainėje internete www.yahadinunum.org.

Museum.gulagmemories.eu

<http://museum.gulagmemories.eu/en>

Tarptautinė tyrėjų grupė surinko ir internete pristatė 160 buvusių tremtinių pasakojimus ir jų gyvenimo fotografijas, o taip pat – privačių ir viešųjų archyvų dokumentų bei filmuotos medžiagos. Nemaža dalis šių liudytojų iki tol niekada nesidalino savo prisiminimais.

2. Atvejų studijos

2.1. Plataus masto tyrimai, renkant totalitarinių režimų aukų atsiminimus

Parengta pagal Teresės Birutės Burauskaitės ir Violetos Životkevičiūtės pranešimus Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras
www.genocid.lt

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras (LGGRTC) įsteigtas 1993 m., siekiant atkurti istorinę tiesą ir teisingumą, tirti okupacinių režimų 1939-1990 m. vykdytą Lietuvos gyventojų fizinį bei dvasinį genocidą ir pasipriešinimą šiems režimams, įamžinti laisvės kovotojų ir genocido aukų atminimą, inicijuoti okupacinių padarinių teisinį įvertinimą.

Tačiau totalitarinių režimų aukų atsiminimų rinkimas buvo pradėtas praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio pabaigoje, kuomet Komisija Stalinizmo nusikaltimams tirti, dabartinio LGGRTC pirmtakė, per spaudą pakvietė Lietuvos gyventojus rašyti ir siųsti savo prisiminimus apie tremtį ir kitas Sovietų represijas. Iki šiol surinkta duomenų apie beveik 170 tūkst. nukentėjusių asmenų. Surinkta informacija yra duomenų bazės pagalba tvarkoma ir sistematizuojama bei publikuojama tęstiniame leidinyje „*Lietuvos gyventojų genocidas*“, dar vadinamame sovietinio genocido aukų vardynu. Iki šiol išleisti trys tomai (6 knygos) skirti 1939-1941 m., 1944-1947 m. ir 1948 m. represijoms. Ketvirtas tomas, skirtas 1949 m. įvykiams, šiuo metu yra rengiamas. Vėliau bus leidžiami dar du tomai, skirti 1950-1952 m. ir 1953-1986 m. laikotarpiams. Vardyno svarbiausia savybė ta, kad jis viena vertus parodo Sovietų nusikaltimų mastą, kita vertus skirtingai nei statistiniai duomenys, vardynas nurodo į konkrečius realiai gyvenusius ir nukentėjusius žmones.

Kita didelė atsiminimų rinkimo programa – „Atsiminimų apie tremties ir kalinimo vietas, laisvės kovų dalyvius rinkimas“, buvo pradėta 1998 m. ir nuo 2003 m. tęsiama pavadinimu „Tremties ir kalinimo vietas“. Programos tikslas – sukaupti informaciją, atskleidžiančią Lietuvos gyventojų genocido faktus tremties ir kalinimo vietose sovietinės ir nacistinės okupacijos laikotarpiu, atlikti jos analizę.

Atsiminimų rinkimas buvo vykdomas dviem etapais. Visų pirma, programai talkinę savanoriai – mokytojai, bibliotekininkai, muziejininkai, kraštotyrininkai, vyresnių klasių moksleiviai ir studentai, apklausė buvusius tremtinius ir politinius kalinius pagal LGGRTC parengtus klausimynus. Liudininkų buvo prašoma nurodyti:

- ištremto/įkalinto asmens ir jo/jos šeimos narių duomenis;
- gyvenamąją vietą ir užsiėmimą iki tremties/įkalinto;

- išsilavinimą;
- už ką buvo ištremti/įkalininti;
- tremties/įkalinimo laikotarpį;
- tremties/kalinimo vietų adresus;
- vardus ir pavardes kartu buvusių tremtyje/lageryje ir kt.

Taip pat buvo prašoma papasakoti savo prisiminimus apie:

- trėmimo momentą, ir išvežimą į tremtį, tardymą, teismą;
- gyvenimo tremtyje/įkalinimo vietoje sąlygas ir režimą
- darbo sąlygas, mitybą, buitį, medicininę pagalbą;
- savišvietą, pastangas išlaikyti lietuviškumą;
- pasipriešinimą ir pabėgimus;
- mirties atvejus ir palaidojimo vietas;
- vaikų gyvenimą;
- grįžimą į Lietuvą, pastangas įsikurti, įsidarbinti ir įgyti išsilavinimą;
- artimųjų palaiką parvežimą ir perlaidojimą ir t.t.

Pradėjus registruoti gautą informaciją duomenų bazėje paaiškėjo, kad daugelį atsiųstų atsiminimų reikia papildyti ir/arba patikslinti. Todėl antrajame etape pradėtos taikyti dvi naujos metodikos:

- a) buvo išsiuntinėti laišakai su prašymu patikslinti ir/arba papildyti informaciją;
- b) atskirais atvejais imta įrašinėti pasakojimus garso ir vaizdo priemonėmis. Tokiu būdu buvo apklausta virš 180 žmonių. Jų pasakojimai iššifruoti ir išspausdinti saugomi kartu su kitais rankraščiais

Programos rezultatai:

- surinkta atsiminimų iš daugiau kaip 50 tūkstančių žmonių;
- identifikuota apie 1500 kalinimo vietų ir apie 2500 tremties vietų;
- surinkta apie 26.000 nuotraukų iš tremties ir kalinimo vietų;
- surinkta nemažai iki tol nepublikuotų didelės apimties žodinės istorijos dokumentų – atsiminimų ir dienoraščių;
- surinkta ir Genocido aukų muziejui perduota keli šimtai įvairių asmeninių dokumentų ir daiktų iš tremties/kalinimo laikotarpio.

Represuotų asmenų atsiminimai ir jų pagrindų parašyti moksliniai darbai publikuojami memuarų, dienoraščių, monografijų, studijų bei dokumentų ir straipsnių rinkinių forma.

2.2. Viso gyvenimo istorijų užrašymas

Parengta pagal Dominik Czapigo pranešimą

KARTA centras / Ośrodek KARTA (Lenkija)

www.karta.org.pl / www.audiohistoria.pl

KARTA centras yra nevyriausybinė organizacija, dokumentuojanti ir populiarinanti naujausią Lenkijos ir Rytų Europos istoriją, tuo siekianti sustiprinti toleranciją ir demokratiją. Organizacija įsteigta 1982 m. pogrindyje. Pirmieji žmonių, nukentėjusių nuo Sovietų, prisiminimai įrašyti 1987 m. Atskira žodinės istorijos programa pradėta vykdyti 2003 m. Šiandien žodinės istorijos archyve sukaupta daugiau nei 3000 interviu, įrašytų garso ir vaizdo juostose. Rinkinyje – pasakojimai apie tarpukarį, Antrąjį pasaulinį karą, nacizmą, stalinizmą, Lenkijos liaudies respublikos laikotarpį.

Visi įrašai yra skaitmenizuoti, sukatalogizuoti ir prieinami Istorijos susitikimo namų multimedijos skaitykloje (www.dsh.waw.pl) ir internete (www.audiohistoria.pl). Internete pateikiamos kelių šimtų pasakojimų ištraukos ir susijusios fotografijos.

Svarbiausi KARTA centro internetiniai projektai:

www.audiohistoria.pl – bendras visų žodinės istorijos projektų, kuriuos vykdo KARTA, pristatymas;

www.polacynawschodzie.pl – pristatomos istorijos žmonių, klausinėtų įgyvendinant projektą “Lenktai rytuose”, kurio tikslas – dokumentuoti Lenkų, gyvenančių už šalies rytinės sienos, likimus.

www.kreuz-krzyz.pl – svetainė, skirta Lenkijos vokiečių atminčiai. Svetainėje pristatomos buvusių ir dabartinių Kryž Wielkopolski miesto gyventojų biografijos.

Žodinės istorijos archyvas taip pat bendradarbiauja su švietimo įstaigomis. Organizuojami susitikimai su liudininkais, seminarai sociologijos ir istorijos studentams bei užsiėmimai jaunimui ir mokytojams, kurių metų supažindinama su žodinės istorijos metodologija.

KARTA Žodinės istorijos archyvas propaguoja viso gyvenimo istorijų užrašymą ir nurodo šiuos tokio metodo privalumus:

- 1) Tai leidžia klausinėjamam asmeniui pačiam nuspręsti kas yra labiau ir kas mažiau svarbu jo biografijoje;
- 2) Tai leidžia sužinoti informacijos tokiomis temomis, kurios dažnai nebūtų buvusios paliestos, jeigu žmonės būtų klausinėjami tik tokių klausimų, kurie tiesiogiai susiję su vykdomu tam tikru projektu. Be to, tam tikri dalykai ir netyčia pamirštami, kiti – specialiai nutylimi ir tyrėjo užduotis nėra bet kokiais būdais atskleisti tas “nutildytas” biografijos vietas. KARTA vadovaujasi

požiūriu, kad šiame archyve svarbiausia ne faktai, o tai, kaip žmonės juos prisimena;

- 3) Viso gyvenimo istorijos pasakojimas sukuria tam tikrą unikalų ryšį tarp pasakotojo ir pasakojimą įrašančio žmogaus. Tas ryšys leidžia geriau įsigilinti į atskiro žmogaus biografiją.
- 4) Tai padidina žinojimą apie kontekstą – kas vyko prieš įvykius, kurie domina tyrėja, ir po jų.

Kita vertus, būtina atsižvelgti ir į tokio metodo taikymo sunkumus:

- 1) Viso gyvenimo istorijos užrašymas ir interviu šifravimas reikalauja daugiau laiko;
- 2) Užrašant viso gyvenimo istorijas išauga pasakojimą užrašančio žmogaus atsakomybė, pvz. turi būti labai gerai išaiškintos interviu pasekmės – kur bus naudojama informacija, kas galės su ja susipažinti ir pan.

Nuo 2005 m. KARTA vadovaujasi tam tikru standartu kaip aprašomi visi interviu.

Pagrindinės standartinio aprašymo dalys yra šios:

- 1) Pagrindiniai įrašo duomenys – data, vieta, trukmė, interviu imančio žmogaus vardas ir pavardė, interviu kalba, istoriniai rėmai,
- 2) Pagrindiniai duomenys apie kalbinamąjį – vardas, pavardė, gimimo data ir vieta,
- 3) trumpa biografija (tai dar viena priežastis, kodėl verta įrašinėti viso gyvenimo istorijos pasakojimus);
- 4) interviu aprašymas (tai vienintelė aprašo dalis, kuri nėra viešai prieinama; čia parašomos pastabos apie įvairias interviu aplinkybes, pvz. trečio asmens dalyvavimas interviu metu, pokalbio atmosfera ir pan.);
- 5) detalus įrašo aprašymas (bet ne transkripcija), kuriame nurodoma kurioje pokalbio vietoje apie ką yra kalbama.
- 6) “topai” (subjektyvus interviu imančio asmens vertinimas apie tai, kas buvo įdomiausia papasakota interviu metu);
- 7) interviu aprašymas naudojantis raktiniais žodžiais;
- 8) informacija apie priedus (pvz. gautos ir/arba nuskenuotos fotografijos).

2.3. Atsiminimų užrašymas abiejose konflikto pusėse

Parengta pagal Katalin Somlai pranešimą

Vengrijos 1956 m. revoliucijos istorijos instituto Žodinės istorijos archyvas / Az 1956-os Magyar Forradalom történetének dokumentációs és Kutató Intézete (Vengrija)

www.rev.hu

Šis žodinės istorijos archyvas yra daugiau nei 1000 liudininkų prisiminimų apie 1956 m. įvykius Vengrijoje rinkinys. Archyvas oficialiai įsteigtas 1985 m. kaip Nacionalinio visuomenės švietimo centro Kultūros tyrimų instituto dalis. Tačiau, žodinės istorijos rinkimo ištakų Vengrijoje reikėtų ieškoti praėjusio amžiaus aštunto ir devinto dešimtmečių sandūroje, kuomet lygiagrečiai gimė kelios iniciatyvos užrašinėti atsiminimus apie 1956 m. įvykius. Nuo 1990 m. Žodinės istorijos archyvas yra Vengrijos 1956 m. revoliucijos istorijos instituto padalinys.

Archyvas, užrašinėdamas žodinę istoriją, vadovaujasi labai įtraukiu požiūriu, kad verta fiskuoti visų žmonių, kurie dalyvavo svarbiuose įvykiuose, juos inicijavo ar buvo jų liudininkais, atsiminimus. Tokiu būdu archyve atsidūrė ne tik 1956 m. įvykiuose tiesiogiai dalyvavusių ar juos stebėjusių liudininkų prisiminimai, bet ir komunistų partijos vadovų bei to meto ekonomikos, politikos ir kultūros elito atstovų pasakojimai.

Archyvo taikomos metodologijos svarbiausios ypatybės:

- Įrašomi viso gyvenimo interviu (įskaitant šeimyninę padėtį, išsilavinimą ir socializacijos aspektus);
- Interviu atliekami keliomis sesijomis (vidutinė vieno interviu trukmė - 10-12 valandų; tokiam interviu dažniausiai prireikia 5-6, o kartais ir 10 sesijų);
- Interviu vykdo specialiai apmokyti išoriniai interviuotojai (Archyvo darbuotojai suteikia jiems reikalingą informaciją, juos apmoko ir vėliau kartu su jais analizuoja interviu);
- Interviu įrašomas garso priemonėmis (archyvas teikia pirmenybę šiam būdui todėl, kad tokiu būdu vykdomas interviu yra spontaniškesnis, tuo tarpu video priemonių žmonės dažnai varžosi);
- Visi interviu transkribuojami pažodžiui (atspausdinama po 3 egzempliorius tokio pažodinio nuorašo – po vieną interviuotojui, pateikėjui ir archyvui; papildomai, siekiant užtikrinti didesnę apsaugą, skaitmeninė nuorašo versija perduodama Nacionalinei bibliotekai);
- Visa papildoma informacija, pvz. fotografijos, oficialūs dokumentai ir kt. saugomi kaip interviu priedai.

Visų interviu pabaigoje prašoma, kad pateikėjas pasirašytų sutikimą, kad interviu su juo būtų prieinamas visuomenei. Tik gavus tokį sutikimą interviu yra viešinamas.

Visi interviu yra žymimi spalvomis pagal jų atvirumo visuomenei laipsnį. Žalia spalva

žymimi interviu, kurie yra laisvai prieinami. Geltonai žymimi interviu, kurie yra prieinami tyrėjams, tačiau juos cituoti viešai galima tik gavus pateikėjo sutikimą. Galiausiai “raudoni” interviu tam tikrą laiką nėra prieinami visuomenei. Pateikėjas taip pat gali prašyti, kad atskiros interviu dalys būtų prieinamos visuomenei skirtingu.

Siekiant palengvinti paiešką, naudojami šie archyvo instrumentai:

- santraukos (pateikėjo vardas ir pavardė, gimimo data, profesija ir pagrindiniai pateikėjo gyvenimo etapai, interviu data ir trukmė, prieinamumo visuomenei laipsnis, interviuotojo vardas, pavardė);
- Vardų rodyklė;
- Atskirų temų reziumė;
- Anototas abėcėlinis interviu sąrašas pagal pateikėjo pavardę;
- TEXTAR duomenų bazė naudojama duomenims apie interviu;
- *Oracle* duomenų bazė naudojama ištisiems tekstams, garso takeliams, priedams ir kitai medžiagai

Žemiau nurodyta keletas svarbiausių Archyvo vykdytų ar šiuo metu vykdomų žodinės istorijos projektų:

- Laisvės kovotojai;
- Verslo ir partijos elitas;
- Revoliucijos intelektualinis judėjimas;
- Vengrų mažuma Slovakijoje ir Rumunijoje;
- Vengrų diaspora;
- Antroji 1956 metų įvykių dalyvių karta (tyrinėjami 1956 m. įvykių dalyvių vaikų likimai)
- Socialistiniai miestai (tyrinėjami miestai, kur gyvenimo lygis buvo subsidijuojamas gerokai labiau už šalies vidurkį)
- Vengrų emigrantai
- Kita Vengrija (tyrinėjami žmonės, kurie buvo laikomi neprisitaikančiais prie režimo, dažniausiai – intelektualai ir menininkai);
- Demokratinė opozicija (renkami taip vadinamo demokratinio pagrindžio dalyvių atsiminimai)

Interviu publikuojami knygų ir straipsnių forma. Iki šiol išleista keletas tokių interviu rinkinių, kiekviename – po 10-12 interviu. Interviu nėra skelbiami internete, kadangi jų apimtis yra labai didelė, juose yra nemažai jautrios informacijos ir jie gali sukelti tam tikrų teisinių padarinių. Kita vertus, instituto svetainėje internete skelbiami taip vadinami “turinio plėtiniai”, apibendrinantys interviu medžiagą ir supažindinantys su tam tikra tema.

2.4. Nuo dienoraščių iki vizualinės antropologijos

Parengta pagal Terje Anepaio pranešimą

Estijos nacionalinis muziejus / Eesti Rahva Muuseum (Estija)

www.erm.ee

Muziejaus jau daugiau nei 80 metų renka savanorių pateikėjų atsiminimus apie jų gyvenimą įvairiais aspektais. Dalintis atsiminimais apie represinius režimus ilgą laiką buvo pavojinga, todėl sovietmečiu Estijos nacionalinis muziejus tokio pobūdžio informaciją rinko ir saugojo su didžiuliu atsargumu. Pavyzdžiui 1969 m. vienas iš muziejaus savanorių pateikėjų atsiuntė savo atsiminimus apie tremtį. Saugumo sumetimais šis laiškas, kaip tai beskambėtų ironiškai, buvo padėtas muziejaus fonduose prie kitos medžiagos pavadinimu „Užsienio tautos“. Taigi, atviras buvusių tremtinių atsiminimų rinkimas prasidėjo tik praėjusio amžiaus devinto ir dešimto dešimtmečių sandūroje.

Kita vertus, estams, kaip ir skandinavų tautoms, labai būdinga dokumentuoti savo asmeninę praeitį. Dienoraščių rašymas Estijoje yra sena ir plačiai paplitusi praktika, kurios pradžia siekia nacionalinio atgimimo laikus (XIX a. pab. – XX a. pr.). Taigi, praėjusio amžiaus dešimtajame dešimtmetyje išplitinus tarp savo savanorių pateikėjų kreipimąsi su prašymu atsiųsti savo atsiminimų apie tai, kaip jie nukentėjo nuo Sovietų režimo, sulaukta daug atsakymų. Beveik 300 savanorių atsiuntė savo atsiminimus, kurių apimtis svyruoja nuo 5 iki 100 lapų. Šie atsiminimų rankraščiai nėra suskaitmeninti, tačiau tyrinėtojai gali laisvai su jais susipažinti muziejaus bibliotekoje.

Muziejus taip pat jau eilę metų metodiškai renka medžiagą - daugiausiai fotografijas ir vaizdo įrašus, apie šiuolaikinius renginius, skirtus represijų aukų atminimui. Tokiuose renginiuose, paprastai užfiksuojama tokių atsiminimų, kokius būtų per daug skausminga išsakyti esant kitokioms aplinkybėms. 2005 m. įsigijus profesionalią filmavimo kamerą, vizualinės antropologijos metodas imtas taikyti dar metodiškiau.

Nesenai muziejus pradėjo vykdyti audiovizualinį projektą, kurio tikslas – fiksuoti šią šiuolaikinę vieną nuo totalitarizmo nukentėjusių asmenų organizacijos – Rakvere Memento sąjungos, situaciją. Vienerius metus buvo filmuojami įvairūs organizacijos renginiai – minėjimai, susirinkimai, tarybos posėdis ir netgi Kalėdų vakarėlis. Papildomai nufilmuota 50 organizacijos narių gyvenimo istorijų pasakojimų. Tokiu būdu žodinės istorijos liudijimai šiame projekte įsipina į šiuolaikinės kasdienybės fiksavimą.

2.5. Įvairių priemonių taikymas viešinant žodinę istoriją

Parengta pagal Danutės Selčinskajos pranešimą

Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus

www.jmuseum.lt / www.issigelbejesvaikas.lt / www.rescuedchild.lt

Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus yra respublikinė įstaiga, kaupianti, saugojanti, tirianti, restauruojanti, eksponuojanti Lietuvos žydų istorinį, materialinį ir dvasinį paveldą, tradicinio ir šiuolaikinio žydų meno objektus, su holokaustu susietus dokumentus ir daiktus. Valstybinis Lietuvos žydų muziejus atkurtas 1989 m. Dabartinis pavadinimas muziejui suteiktas 1997 m.

Nuo 1999 m., įkūrus Žydų gelbėjimo ir atminimo įamžinimo skyrių, muziejus renka žodinę istoriją. Skyriaus archyvą sudaro holokaustą išgyvenusių žmonių liudijimai, atsiminimai, laiškai ir fotografijos, o taip pat – knygos ir straipsniai.

Nuo 2004 m. muziejus dalyvauja pasauliniame projekte „Žydų gelbėtojai – Pasaulio Tautų Teisuoliai“, kurio tikslas – ieškoti išsigelbėjusių žydų ir nustatyti jų gelbėtojus. Dalyvaudamas šiame projekte muziejus surinko daug informacijos apie išsigelbėjusius žydus, dabar gyvenančius Izraelyje, Kanadoje, Rusijoje, Lietuvoje ir kitose šalyse. Muziejus gautą informaciją tikrina, tikslina ir perduoda Teisuolių pripažinimo komisijai – memorialiniam institutui *Jad Vašem* Jeruzalėje (Izraelis). Šios informacijos pagrindu asmenys, gelbėję žydus, skelbiami Pasaulio Tautų Teisuoliais ir pristatomi Lietuvos respublikos apdovanojimui Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi.

Muziejuje surinkti autentiški holokaustą išgyvenusių asmenų atsiminimai, dokumentai ir fotografijos skelbiami įvairiomis priemonėmis:

- Išleistos keturios knygos tęstinio leidinio „*Gyvybę ir duoną nešančios rankos*“;
- Sukurti du dokumentiniai filmai – „*Palieku tau savo vaiką*“ (2005) ir „*Vilties etiudas*“ (2007);
- Parengta muziejaus ekspozicija, virtuali ekspozicija ir DVD „*Išsigelbėjęs Lietuvos žydų vaikas pasakoja apie Šoa*“ (2009)

Naujoji ekspozicija „*Išsigelbėjęs Lietuvos žydų vaikas pasakoja apie Šoa*“ atidaryta 2009 m. rugsėjo 23 d., minint muziejaus 20-metį bei Lietuvos žydų genocido aukų atminimo dieną. Ekspozicijos tikslas – papasakoti visuomenei, ypačingai jaunajai kartai, apie holokaustą liudytojų lūpomis – atsiminimais, video interviu, dokumentiniais kadrais, fotografijomis. Unikali, autentiška medžiaga kalba apie holokaustą, vykdytą Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais, apie artimųjų netektis ir stebuklingus išsigelbėjimus, o taip pat – apie persekiojamų vaikų jausmus, įtampą ir baimę, kurie lydėjo juos ir jų gelbėtojus per visą karą.

Per keletą metų, kurių prirėikė pasiruošti parodai, buvo surinkta apie 1800 puslapių tekstinės medžiagos, 6000 fotografijų, 60 valandų video medžiagos ir 5 valandos garso įrašų.

Ekspozicijos struktūros pagrindą formuoja 48 stendai, pasakojantys per holokaustą išsigelbėjusių vaikų istorijas ir 20 stendų, skirtų žydų gelbėtojams. Lankytojai gali klausyti žiūrėti vaizdo įrašus, rodomus šalia stendų įrengtuose monitoriuose, bei kompiuteriniuose terminaluose susipažinti su dar didesniu kiekiu tekstinės ir vaizdinės medžiagos. Ekspozicijoje yra du kompiuteriniai terminalai – vienas lankytojų kambaryje, skirtas asmeniniam naudojimui, ilgesniam informacijos analizavimui, kitas – ekspozicijoje, sujungtas su vaizdo projektoriumi. Pastarasis ypač patogus ekskursijoms, nes vienu metu informaciją gali žiūrėti iki 20 žmonių grupė.

Muziejaus ekspoziciją lydi DVD ir virtuali ekspozicija – www.issigelbejesvaikas.lt / www.rescuedchild.lt – lietuvių ir anglų kalbomis. DVD/ virtualios ekspozicijos turinys sudarytas iš keturių pagrindinių dalių:

- Istorinis kontekstas. Holokaustas nacių okupuotoje Lietuvoje 1941–1944. Įvykių chronologija;
- Per holokaustą nužudyti Lietuvos žydų vaikai;
- 48 išgelbėtų žydų vaikų istorijos su asmeninėmis fotografijomis ir video interviu;
- Žydų gelbėtojų istorijos, iliustruotos fotografijomis ir video medžiaga; knygos apie žydų gelbėjimą; informacija apie apdovanotus žydų gelbėtojus; dokumentiniai filmai ir video interviu su žydų gelbėtojais.

Pažangi programinė įranga panaudota interaktyvumui pasiekti, kas leidžia patogiai naršyti tarp išsigelbėjusiems ir gelbėtojams skirtų teminių sričių.

2.6. Kuriant jungtis tarp atskirų žodinės istorijos projektų

Parengta pagal Barbaros Kopeckos pranešimą

Totalitarinių režimų studijų institutas / Ústav pro studium totalitních režimů (Čekija)

www.ustrcr.cz / www.memoryofnation.eu / www.pametnaroda.cz

Totalitarinių režimų studijų institutas yra vyriausybė organizacija, tirianti, analizuojanti ir dokumentuojanti XX amžiaus totalitarinių režimų istoriją. Institutas aktyviai dalyvauja įvairiuose žodinės istorijos projektuose, (pvz. Tautos atmintis, angl. *Memory of Nation*), kurių tikslas – rinkti, tvarkyti ir saugoti archyve atsiminimus žmonių, išgyvenusių tremtį, kolektyvizaciją, bažnyčios persekiojimus, o taip pat – politinių kalinių ir antikomunistinio pasipriešinimo dalyvių atsiminimus. Pastaruoju metu institutas taip pat vis daugiau dėmesio skiria represijų aukų giminėms, disidentų judėjimo ne Prahos mieste dalyviams bei Čekoslovakijos respublikos piliečiams, tarnavusiems *Vermachte*.

Memoryofnation.eu – tai didelės apimties skaitmeninis nacizmo ir komunizmo nusikaltimų liudininkų atsiminimų archyvas. Svetainėje internete patalpinti garso įrašai, dienoraščiai, archyviniai dokumentai ir fotografijos, kuriuos surinko įvairių Europos šalių pavieniai asmenys, švietimo įstaigos, nevyriausybines organizacijos bei vyriausybines institucijas. Liudininkų tarpe yra Antrojo pasaulinio karo veteranai ir pasipriešinimo kovų dalyviai, išgyvenusieji holokaustą, politiniai kaliniai, o taip pat oficialūs režimo asmenys, įskaitant Čekoslovakijos saugumo tarnybos, KGB ir NKVD agentus. Portalą 2008 m. spalio mėnesį atidarė trys Čekijos organizacijos: nevyriausybė organizacija „*Post Bellum*“, Čekijos radijas ir Totalitarinių režimų studijų institutas.

Post Bellum (www.postbellum.cz) yra nevyriausybė pelno nesiekianti organizacija, įkurta 2001 metais. Asociacijos nariais yra daugiausiai žurnalistai, istorikai ir studentai, kurie įrašinėja istorijai reikšmingų tautos grupių – Antrojo pasaulinio karo veteranų, holokaustą išgyvenusių žmonių, politinių kalinių, disidentų ir kitų svarbių politinio, kultūrinio, socialinio ir akademinio gyvenimo veikėjų XX a. ir XXI a. Čekoslovakijoje bei Čekijoje, atsiminimus. Svarbiausi asociacijos vykdomi žodinės istorijos projektai yra: „*Herojų balsai*“ (užrašomi Antrojo pasaulinio karo metais užsienio kariuomenėse tarnavusių Čekoslovakijos piliečių prisiminimai); „*Dvidešimtojo amžiaus istorijos*“ (savaitinė laida Čekijos radijuje) bei „*Tautos atmintis*“ (www.memoryofnation.eu).

Projektas „Tautos atmintis“ buvo inicijuotas kaip atsakas į keletą svarbių žodinės istorijos metodo trūkumų. Visų pirma, žodinės istorijos projektai dažniausiai yra tarpusavyje menkai susiję arba visai nesusiję. Nėra galimybės palyginti atskirų projektų rezultatus, kas mažina jų mokslinę vertę. Portalu www.memoryofnation.eu siekiama sujungti kiek galima daugiau atskirų žodinės istorijos projektų. Portalas

suteikia galimybę atskirai laikyti kiekvieno projekto garso ir vaizdo įrašus, tuo pačiu leisdamas atlikti bendrą paiešką tarp visų projektų įrašų pagal laikotarpį ir įvairias tematinės kategorijas.

Kita priežastis, kodėl buvo sukurtas toks portalas, yra ta, kad skirtingi projektai žvelgia į istoriją iš skirtingos perspektyvos. Taigi, svarbu turėti galimybę palyginti skirtingais požiūriais įrašytą žodinės istorijos liudijimus. Ypatingai tai aktualu kai atsiminimuose kalbama apie tokius globalius reiškinius kaip Antrasis pasaulinis karas. Taigi, portalas siekia sukurti prieigą įvairių šalių tyrėjams prie tokių liudijimų, kurie peržengia valstybių sienas.

Trečia priežastis susijusi su tuo, kad liudijimai yra subjektyvus. Todėl yra naudinga, o kartais ir būtina matyti atskirus liudijimus platesniame kontekste, kas leistų juos lyginti, rūšiuoti ir vesti tarp jų paraleles.

Galiausiai, daugelyje šalių tiek valstybinės institucijos, tiek pavieniai entuziastai vykdo daug įvairių žodinės istorijos projektų, kurių galimybės saugoti ir viešinti surinktą medžiagą dažnai yra labai ribotos. Tai kelia grėsmę tokių įrašų išlikimui. Todėl portalas suteikia galimybę mažomis sąnaudomis saugoti liudijimus ir sudaryti viešą prieigą prie jų.

Portalo statistikoje nurodoma, kad šiuo metu portalo duomenų bazėje yra virš 2200 liudytojų, iš kurių beveik 1200 yra skelbiami. Taip pat duomenų bazėje yra apie 9000 fotografijų ir virš 7600 interviu siužetų. Portale šiuo metu yra užsiregistravę beveik 2500 tyrėjų, kurie turi specialią prieigą prie duomenų bazės.

Projektas 2008 m. buvo apdovanotas kaip geriausias metų Čekijos interneto produktas, o 2009 m. buvo nominuotas „*Prix Europa*“ kategorijoje – geriausias Europos interneto projektas.

Iniciatyva „Tautos atmintis“ yra atvira ir kitiems partneriams – kiekvienas asmuo, asociacija, vyriausybė, organizacija, NVO, mokykla, muziejus ar bet kuri kita organizacija gali prisijungti prie „Tautos atminties bendrijos“ ir prisidėti prie portalo plėtros pasidalindama savo rinkiniais. Pagrindinė sąlyga – bendruomenės narys turi vykdyti žodinės istorijos projektą, kurio rezultatai būtų skelbiami portale www.memoryofnation.eu. Kita vertus, prisijungęs prie portalo, projektas išlaiko savo metodologiją, autorystę, galimybę valdyti prieinamumo laipsnį ir kitas ypatybes. Pasakojimai yra skelbiami originalo kalba ir kai kurie iš jų yra verčiami į anglų kalbą. Šiuo metu „Tautos atminties bendrijoje“ yra 30 narių.